

УДК 070.4:655.3.066.11:502.1]-053.4/5

ПРОБЛЕМИ ОФОРМЛЕННЯ ВИДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ ГАЛУЗЕВИХ НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Тарасевич В.С.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті аналізується стан та проблеми видань літератури екологічної тематики для дитячої аудиторії як частини екологічної освіти, яка стала сьогодні предметом посиленої уваги й обговорення на національному та міжнародному рівнях. Досліджено необхідність аналізу та вивчення цього сегменту видань для дітей, які допомагають з раннього віку глибоко усвідомлювати важливе значення екологічної культури. Здійснено аналіз якості видавничо-поліграфічного виконання книжкових видань для дітей другої вікової групи, а саме підручників з природознавства, та відповідності цього виду продукції вимогам чинних галузевих документів.

Ключові слова: дитяча література, екологічна тематика, видання для дітей, галузеві нормативні документи, стандарти, книжковий ринок України.

Постановка проблеми. Сьогодні дитяча література є полем, яке користується підвищеною увагою на міжнародному рівні, хоча ще 30 років тому навряд чи вважалася гідною наукового дослідження. Уже на початку 1990-х років Пітер Хант зазначив у своїй книзі, що «для науковців дитяча література не є предметом дослідження. Схоже на те, що цей вид літератури дискваліфікується від серйозного аналізу дорослими. Зрештою, вона ж проста, ефемерна, популярна, і призначена для незрілої аудиторії» [11].

Діти вивчають культурні норми за допомогою різних способів, проте література є одним з аспектів процесу соціалізації в навколишньому середовищі. Мартін Вейцман та інші стверджують, що «за допомогою книг, діти дізнаються про світ

за межами їх безпосереднього оточення» [12]. Однак видання літератури екологічної тематики для реципієнтів – це не тільки «зразок для наслідування», образ того, як саме вони мають поводитись сьогодні та яку поведінку виховувати у собі, а ще й матеріальне втілення книги, яке повинно відповідати затвердженим стандартам, оскільки дитяча аудиторія – окремий світ зі своїми потребами щодо якості оформлення. На жаль, досить часто видавці в останню чергу звертають на це увагу, і як наслідок, реципієнти отримують непридатні для використання дитячі книжки, а особливо простежуються порушення в навчальній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями дитячої літератури з точки зору книго-

знавства та видавничої справи активно займаються такі науковці, як Г. Ковальчук, С. Гавенко, М. Мартинюк, Л. Кусий, Н. Марченко, Е. І. Огар та ін.

Професорка С. Гавенко у своїх дослідженнях здійснює аналіз якості поліграфічного оформлення дитячих книг українських видавництв і їхньої відповідності чинним нормативним документам. Зокрема, авторка констатує велику конструктивну різноманітність виконання та оздоблення сучасних дитячих видань, складність їхньої класифікації відповідно до стандартів [2]. Проводячи кваліметричний аналіз поліграфічного виконання дитячих видань українського книжкового ринку. До питання ілюстрування звертаються також науковці С. Гавенко та М. Мартинюк [1].

На нашу думку, вагомий внесок у дослідження саме дитячої літератури та книги зробила Е. Огар. У своїх працях робить акценти щодо об'єднання книжкової культури, літературної традиції та нового інструментарію читання, наголошує на сучасних проблемах книги для дітей. Також Е. Огар стверджує, що «з переходом від однієї вікової групи до іншої увага юного користувача книжкою поступово переміщується з інформації, акумульованої в графічному образі видання, на інформацію, передавану текстом» [6, с. 138].

На підтвердження багатоаспектності якості книжкових видань для дітей наведемо слова Н. Черниш, яка абсолютно переконана, що найголовнішим в створенні якісного книжкового видання є «...прагнення досягти єдності змісту видання та його матеріальної конструкції» [10, с. 133].

Увагу до якості книжкових видань для дітей, зокрема їх поліграфічного виконання, звернено і в офіційних документах. Так, у загальних положеннях Державних санітарних норм і правил «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей», вони «спрямовані на профілактику захворювань органів зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, а також розладів нервово-психічної сфери організму в дітей і поширюються на видання газетні, журнальні, книжкові (у т. ч. навчальні видання, підручники, навчальні посібники), а також іншу друковану продукцію, призначену для використання дітьми» [3, с. 2].

Невирішені аспекти загальної проблеми. Дослідження видань літератури для дітей займають вагомий нішу серед досліджень книги та літератури, проте сегменту видань літератури саме екологічної тематики не присвячено жодних досліджень.

Актуальність нашого дослідження зумовлена швидким поширенням екологічної кризи, яка сьогодні є однією з найважливіших міжнародних проблем, і з огляду на це, необхідністю вивчення сучасних вітчизняних видань літератури екологічної тематики, як одного з дієвих інструментів боротьби із нею. Екологічні дослідження дитячої літератури стали важливою темою критиків на Заході з моменту її появи в академічному просторі. Але комплексного дослідження конкретних видань літератури досі не існує.

Важливим у цьому аспекті є аналіз та порівняння особливостей оформлення видань екологічної тематики щодо дотримання вимог галузевих стандартів. Необхідність комплексного опрацювання цього важливого сегменту літератури сьогодні є виправданою, оскільки закладе

основи для вирішення ряду недоліків українських дитячих книжок.

Метою статті є аналіз якості оформлення видань літератури екологічної тематики для дітей відповідно до галузевих нормативних документів та з'ясування ролі і місця літератури екологічної тематики як одного з основних елементів соціалізації та екологічного виховання дітей. Реалізація цієї мети сприятиме подальшій розробці методологічних підвалин для інтеграції природничо-наукового та гуманітарного знання в сучасній екологічній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень екологічної культури особистості безпосередньо залежить від якості екологічного виховання, закладеного ще у дитячому віці. Під час нього діти опановують норми екологічно грамотної безпечної поведінки на основі сукупності елементарних екологічних знань, усвідомлюють природні причинно-наслідкові зв'язки, що передбачають подальше дбайливе ставлення до всього живого. Одним з основних елементів у цьому важливому процесі є дитяча література: вона виступає інструментом, що використовуються у процесі соціалізації дітей.

Книга для дітей фіксує стан суспільства в процесі його розвитку – що ми думаємо про себе і до чого готуємо дітей. Можемо словити таку гіпотезу, що лише видання літератури для дітей насправді змінює людство, бо це і є найбільш специфічно людська форма передачі досвіду.

Базовим фактором, що впливає на створення дитячих видань, є вікові особливості розвитку реципієнта. Тому, згідно з положеннями нормативних документів, у видавничій практиці існує така вікова класифікація:

- перша група – видання для дітей дошкільного віку (до 6 років);
- друга група – видання для дітей молодшого шкільного віку (6–10 років включно);
- третя група – видання для дітей середнього шкільного віку (11–14 років включно);
- четверта група – видання для дітей старшого шкільного віку (15–18 років включно) [8, с. 6].

В останні п'ять років на процес створення підручників для дітей будь-якої вікової групи позначаються зміни у законодавстві та механізмах грифування навчальної літератури, обмеження прав на вибір для учителів, учнів та батьків, про що свідчить лист МОН України від 05.09.13 № 1/9–607 «Про використання навчальної літератури». Так, зміни гарні, проте книжкові видання, видрукувані на державне замовлення декількома видавництвами із затвердженим грифом МОН України, є непридатними для їхнього повноцінного використання у процесі навчання. На жаль, більшість українських видавництв під час створення не тільки підручників, а й інших художніх, довідкових видань тощо, орієнтуються не на своїх користувачів, втому числі дитячого віку, а на отриманні максимального прибутку з мінімальними виробничими витратами. Тож не дивно, що читач не завжди отримує та користується якісним книжковим виданням.

За оцінками фахівців, загальні негативні тенденції, які можна прослідкувати в системі освіти та вихованні, мають значний вплив і на стан освіти екологічного спрямування. Система еко-

логічної освіти в Україні залишається фрагментарною, слабкою концептуально, декларативною, і таким чином, неефективною [9]. Гортаючи сторінки підручників з природознавства для молодших школярів, можна простежити тенденцію переважання «класичної» інформації про природу та екологію над важливими питаннями проблематики екологічного середовища, до яких слід віднести і вплив та наслідки людської діяльності на природне середовище. Фактично, зміст екологічної освіти у школі абсолютно не сприяє формуванню та розвитку екологічного світогляду, який є фундаментом екологічної позиції дитини стосовно ролі та місця індивіда в природному середовищі. Це детермінує ту ситуацію, коли екологічні відомості та знання, отримані у навчальних закладах, абсолютно не причетні до повсякденного життя та існують самі по собі.

Проведемо аналіз рекомендованих МОН України підручників з природознавства на предмет дотримання вимог галузевих нормативних документів, оскільки ці видання є обов'язковим для вивчення усіма школярами.

Як зазначає Е. Огар, ілюстрації у виданні сприяють всебічному розвитку дитячої особистості та виробляють у неї високі естетичні вимоги до навколишнього світу, а також підвищують рівень «інформаційної культури майбутньої особистості» [6, с. 140]. Оскільки ми аналізуємо підручники для молодших школярів, то рекомендована насиченість ілюстративним матеріалом видань цієї вікової групи має становити не менше ніж 30% [8, с. 13].

1. Грущинська І. Природознавство: підручн. для 1 кл. / І. В. Грущинська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 144 с.: іл.

На звороті титулу продубльовано гриф МОН України з вказівкою на дату наказу. Також на цій сторінці можна побачити такий елемент, як «Умовні позначки», однак ці дані недоречно розміщувати у цьому місці видання. А от анотація – відсутня. У Законі України «Про видавничу справу» йдеться про те, що всі книжкові видання в Україні, незалежно від мови основного тексту, обов'язково повинні мати анотацію та вихідні бібліографічні відомості державною мовою [4]. І хоча у галузевому стандарті України СОУ 22.2-02477019-07:2007 не йдеться про обов'язковість анотації, на нашу думку, вона є необхідною для кожного видання як ідентифікатор. Аргументувати це твердження можна й тим, що на книжковому ринку навчальної літератури кількість підручників з кожним роком збільшується, і їх необхідно розрізняти і відокремлювати один від одного.

Для підручника, рекомендованого МОН України, наявність анотації повинна мати обов'язковий характер. Також у ДСТУ 4861:2007 зазначено, що макет бібліографічної картки включає бібліографічний запис, який складається із заголовка, бібліографічного опису, анотації, авторського знаку. Таким чином, якщо у виданні є анована каталожна картка, проте немає анотації, можна говорити про помилку в оформленні картки [5].

Ще одна невідповідність галузевому стандарту полягає у відсутності даних щодо способу друку та гатунку паперу, використаної гарнітури шрифту та висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Зазначимо, що ілюстративність видання, обраний шрифт, відповідають п. 5.3.3 «Вимоги до видань другої групи галузевого стандарту». Кегель шрифту основного тексту 16 пт – норма за табл. 1 СОУ 22.2-02477019-07:2007 [7].

Найбільша кількість переносів на сторінках 95, 100, 106 – їх 4, тому вимогу галузевого стандарту не порушено, оскільки відповідно до п. 5.3.3.8 «на сторінці видання не повинно бути більше ніж 8 переносів» [8, с. 14]. На сторінках 82 та 141 знайдено 3 переноси поспіль, що є недоречним у дитячому виданні, оскільки їх використання погіршує сприйняття та засвоєння матеріалу.

Недоліком у художньому оформленні є використання не завжди якісних ілюстрацій та фотографій, які покликані допомогти юному читачеві краще зрозуміти текстову частину видання. Для заголовків використано шрифт іншого кольору, що є допустимим для навчального видання для молодших школярів.

2. Гільберг Т. Г. Природознавство: підруч. для 1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К.: Генеза, 2012. – 112 с.: іл.

Відмінністю звороту титулу цього підручника, на відміну від видання авторства Грущинської, є відсутність «Умовних позначок», які автори вирішили розмістити на третій сторінці під зверненням до читачів. Таке рішення, на нашу думку, є доречним. Анотації, як і в попередньому виданні – немає. Назва, зазначена у вихідних відомостях видання та на титулі, не збігається із бібліографічним описом (підручник для 1 класу та 1-го класу відповідно). Згідно з п. 4.6 «Загальних положень» чинного ДСТУ 4861:2007, «Не дозволено розбіжності між однаковими відомостями, розміщеними в різних місцях видання». Назва належить до цих відомостей безпосередньо [5, с. 3].

До порушень вимог галузевих нормативних документів слід віднести також відсутність даних щодо способу друку та гатунку паперу, використаної гарнітури шрифту та висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи. Ілюстративність видання, обраний рубаний шрифт 18 пт відповідає п. 5.3.3. вимог до видань другої групи галузевого стандарту [7; 8]. Однак щодо художнього оформлення видання можна зробити зауваження, оскільки в ілюстративному доповненні однотипних матеріалів відсутня однорідність малюнків (зображення тварин на стор. 65–66, 81, 84, 97–99). Така ж ситуація і з текстовими – в одних використана біла підкладка (стор. 91–92), а в інших – ні (стор. 92–93).

Недоліком цього видання є розміщення переносів на 11-й сторінці. Відповідно до вимоги п.п. 5.3.3.8 галузевого стандарту «на сторінці видання не повинно бути більше ніж 8 переносів» [8, с. 14]. Цю вимогу не порушено, однак усі 6 переносів на сторінці йдуть поспіль, і це неприпустимо, особливо у дитячому виданні. Також слід наголосити на неоднакових за довжиною проміжки між словами (наприклад, на стор. 61 у реченні «Птахи люблять насіння гарбуза...», стор. 72 у реченні «У сосновому лісі...» тощо).

3. Гільберг Т. Г. Природознавство: підруч. для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак. – К.: Генеза, 2012. – 160 с.: іл.

«Умовні позначки» автори розмістили на звороті титулу, однак місця для анотації і її самої –

немає. Назва відомостей про читацьку адресу з зазначенням вікової категорії читачів зазначена не ідентично у вихідних відомостях видання і на титулі з бібліографічним описом (підручник для 2 класу та 2-го класу відповідно), а тому – це порушення вимог нормативного документа. Також до цього переліку необхідно додати відсутність таких важливих даних, як спосіб друку та ґатунку паперу, гарнітуру шрифту та висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи.

Для основного тексту обраний шрифт гарнітури «Шкільна», а допоміжний текст та назви розділів надруковані рубаним шрифтом. Кегель шрифту відповідає вимогам. Для виділення назв розділів параграфів, термінів та основних тверджень використано не кольорове оформлення, а курсивне чи жирне накреслення літер.

Влучними елементами художнього оформлення є кольорові колонтитули з малюнками, тематика яких відповідає порам року, коли саме вивчається та чи інша тема. Однак на сторінках із зимовим оформленням (62–81 стор.) практично кожен останній рядок накладається на малюнок, а це у свою чергу погіршує розуміння тексту. Їх треба було або зменшити, або обрати більш світлий відтінок синього кольору. Текстівки до малюнків у цьому виданні уже більш-менш однотипні, однак також зустрічаються підписи з підкладкою і без. Неоднакові пробіли між словами, які дуже сильно вирізняються, можна побачити на сторінках 22, 100, 101, 147.

Є і такі порушення, як переноси у кількості 9-ти штук на сторінках 74, 90, 110, 113, 148, але найбільше – 10 переносів, знайдено на 60-й. Додати необхідно і те, що на сторінках 8, 13, 35, 42, 48, 74, 90–91, 144 останній рядок закінчується переносом, і як результат, дитина, перегортаючи сторінку, чи забуває першу половину слова, чи не розуміє значення слова через розрив. А на сторінках 48 та 122 розміщено по 4 переноси підряд, що також ускладнює читання та перешкоджає засвоєнню інформації.

4. Груциньська І. В. Природознавство: підруч. для 2 кл. / І. В. Груциньська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 160 с.: іл.

Анотації, як і у попередніх виданнях – немає. «Умовні позначки» розміщено на звороті титулу над бібліографічним описом. На останній сторінці відсутня інформація щодо способу друку, ґатунку паперу, гарнітури шрифтів та висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи, а тому це слід вважати порушенням стандартів. Папір цього підручника, на жаль, дуже низької якості, а тому забрудненість сторінок, унаслідок перебування занадто насичених зображень зі звороту сторінок під час друку, є суттєвим недоліком видання.

І основний, і допоміжний текст набрано рубаним шрифтом, що є правильним. Для назв параграфів та розділів використано гарнітуру «Шкільна», що не є помилкою. Деякі текстові елементи (назви параграфів, визначень та термінів, важливих даних тощо) виділено блакитним або рожевим кольором, а також курсивним або жирним накресленням літер.

На деяких сторінках неоднаково виділені абзаци, і це може дезорієнтувати молодого читача (стор. 18). Сильно виділені неоднакові пробіли між словами на сторінках 48, 50, 54. Щодо кількості переносів на одній сторінці вимога не порушена, найбільше їх – 8, лише на 135-й сторінці. Більшість ілюстративного матеріалу підручника – низької якості.

Висновки. Друковані видання літератури екологічної тематики вважаються потужним механізмом формування мислення та поведінки дітей, а оформлення книжки має безпосереднє відношення до якості того чи іншого видання. Сьогодні проблеми в оформленні та змісті навчальних підручників, що є першочерговими для опрацювання школярами, неналежний рівень дотримання вимог стандартів – дуже гострі, а тому потребують серйозного аналізу та ставлення, оскільки ці видання містять багато недоліків та порушень.

Навіть на прикладі 4-х підручників з грифом МОН України можна побачити недотримання елементарних вимог галузевих нормативних документів та стандартів, які повинні бути обов'язково виконані у процесі виготовлення видавничої продукції для дітей.

Список літератури:

1. Гавенко С. Кваліметричний аналіз поліграфічного виконання дитячих видань українського книжкового ринку / Світлана Гавенко, Марія Мартинюк // Вісник Книжкової палати. – 2011. – № 2. – С. 15–17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2011_2_4 – Назва з екрана.
2. Гавенко С. Методологічні проблеми дизайну книги як техніко-естетичної системи Книгознавча концепція культури книги: до історичних джерел формування / С. Гавенко // Видавничі галузі і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: наук.-практ. зб., [упоряд. Е. І. Огар]. – Львів: Аз-Арт, 2002. – С. 135–137.
3. Державні санітарні норми і правила. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей: ДСанПіН 5.5.6–138 – 2007. – [Чинний від 2007–02–09]. – Київ: Держстандарт України, 2007. – 26 с. – (Національні стандарти України).
4. Закон України «Про видавничу справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 32. – Ст. 206.
5. Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості (ISO 8:1977, NEQ; ISO 1086:1991, NEQ; ISO 7275:1985, NEQ): ДСТУ 4861:2007. – [Чинний від 2009–01–01]. – Київ: Держстандарт України, 2009. – 46 с. – (Національні стандарти України).
6. Огар Е. Культура сучасної дитячої книжки / Е. І. Огар // Видавничі галузі і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: наук.-практ. зб. – Львів: Аз-Арт, 2002. – С. 138–147.
7. Поліграфія. Підручники і навчальні посібники для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Загальні технічні вимоги: СОУ 22.2–02477019–07:2007. – [Чинний від 2007–07–15]. – Київ: Держстандарт України, 2007. – 38 с. – (Національні стандарти України).
8. Поліграфія. Видання для дітей. Загальні технічні вимоги: СОУ 22.2–02477019–11:2008. – [Чинний від 2008–11–01]. – Київ: Держстандарт України, 2008. – 33 с. – (Національні стандарти України).
9. Цит. за: Громадська оцінка екологічної політики в Україні. Доповідь українських громадських екологічних організацій. – Київ, 2003. – 139 с.

10. Черниш Н. Книгознавча концепція культури книги: до історичних джерел формування / Н. Черниш // Видавнича галузь і кадри: досягнення, проблеми, перспективи: наук.-практ. зб. [упоряд. Е. І. Огар]. – Львів: Аз-Арт, 2002. – С. 126–135.
11. Hunt P. Children's Literature: An Anthology 1801–1902. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2000. – 500 p.
12. Weitzman L., Eifler D., Hocada E., Ross C. Sex role socialization in picture books for preschool children // American Journal of Sociology, 1977. – 1125–1150 pp.

Тарасевич В.С.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ПРОБЛЕМЫ ОФОРМЛЕНИЯ ИЗДАНИЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕМАТИКИ ДЛЯ ДЕТЕЙ В КОНТЕКСТЕ СОБЛЮДЕНИЯ ТРЕБОВАНИЙ ОТРАСЛЕВЫХ НОРМАТИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ

Аннотация

В статье анализируется состояние и проблемы изданий литературы экологической тематики для детской аудитории как части экологического образования, которая стала сегодня предметом усиленного внимания и обсуждения на национальном и международном уровнях. Исследована необходимость анализа и изучения этого сегмента изданий для детей, помогающих с раннего возраста глубоко осознавать значение экологической культуры. Осуществлен анализ качества издательско-полиграфического исполнения книжных изданий для детей второй возрастной группы, а именно учебников по естествознанию, и соответствия этого вида продукции требованиям действующих отраслевых документов.

Ключевые слова: детская литература, экологическая тематика, издание для детей, отраслевые нормативные документы, стандарты, книжный рынок Украины.

Tarasevych V.S.

Kyiv National University of Culture and Arts

PROBLEMS OF PUBLICATION OF ECOLOGICAL SUBJECTS FOR CHILDREN IN THE CONTEXT OF COMPLIANCE WITH THE REQUIREMENT OF SECTORAL NORMATIVE DOCUMENTS

Summary

The article analyzes the state and the problems of publishing of environmental literature for children as a part of environmental education, which has now become the subject of increased attention and discussion at the national and international levels. The necessity of analysis and study of this segment of publications for children, which helps from an early age to deeply realize the importance of ecological culture, is investigated. The analysis of the quality of publishing and printing of books' editions for the children of the second age group, mainly textbooks about natural science, and compliance of this type of products with the requirements of existing industry documents was carried out.

Keywords: children's literature, environmental themes, children's edition, industry normative documents, standards, the book market of Ukraine.